

«НЕ СЛІД РОЗБИРАТИСЯ У ПРИЗВИЦАХ, БЕРІТЬ І РОЗСТРІЛЮЙТЕ...»

Масові політичні репресії 1938 року на Миколаївщині через призму біографії чекіста Петра Карамішева

У статті на основі документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України здійснена спроба історичної реконструкції механізму масових політичних репресій на Миколаївщині в часи «Великого терору» через призму біографії капітана державної безпеки Петра Васильовича Карамішева.

Ключові слова: Петро Карамішев, «Великий терор», НКВС УРСР, Миколаївська область.

Vadym Zolotarov, Oleh Bazhan

«Don't take care about family names, take and shoot...» Mass Political Repressions of 1938 in Nikolayev Region Through the Biography of State Security Captain Petr Vasilievich Karamyshev

The study of the «Great Terror» times, a large-scale campaign of mass repressions of citizens that was deployed in the USSR in the 1937–1938, requires not only an analysis of the regional features of the punitive actions of the Stalinist regime, but also the disclosure of the names of those individuals who were involved in the general cleansing of the Soviet society. Petr Vasilievich Karamyshev, the head of the NKVD in the Nikolayev region in 1938 stands out among the number of organizers of the «Great Terror» in the south of Ukraine. Today there is detailed biographical information on this NKVD officer, some specific facts of his activity are illustrated, and the trial of him and his followers is described in details. However, none of the published materials can be considered as a biographical essay. In view of this, there is a need to reproduce P.Karamyshev's life and to characterize his long-term activity in the Soviet state security agencies.

Key words: Petr Karamyshev, «Great Terror», NKVD of the Ukrainian SSR, Nikolayev region.

Вадим Золотарев, Олег Бажан

«Не стоит разбираться с фамилиями, берите и расстреливайте...»

Массовые политические репрессии 1938 года в Николаевской области сквозь призму биографии чекиста Петра Васильевича Карамышева

В статье предпринята попытка исторической реконструкции механизма массовых политических репрессий на Юге Украины во времена «Большого террора» через биографию капитана государственной безопасности Петра Васильевича Карамышева.

Ключевые слова: Петр Карамышев, «Большой террор», НКВД УССР, Николаевская область.

Вивчення доби «Великого терору» – масштабної кампанії масових репресій громадян, що була розгорнута в СРСР у 1937–1938 роках потребує не лише аналізу регіональних особливостей перебігу і характеру каральних акцій сталінського режиму, а й оприлюднення

імена тих особистостей, хто був причетним до проведення генеральної чистки радянського суспільства. Серед низки організаторів «Великого терору» на Півдні України вирізняється начальник УНКВС по Миколаївській області у 1938 р. Петро Васильович Карамішев. На сьо-

гідні відомі докладні біографічні відомості про цього чекіста¹, висвітлені окремі факти його діяльності², докладно описаний судовий процес над ним та його поплічниками³. Втім жодний зі опублікованих матеріалів не можна розглядати як біографічний нарис, у зв'язку з цим постає потреба відтворити життєвий шлях П. Карамішева та охарактеризувати його багаторічну діяльність в радянських органах держбезпеки.

Петро Васильович Карамішев народився 16 січня 1905 р. у Сердобську – повітовому місті Пензенської губернії у бідній селянській родині. Здобути ґрунтовну освіту П. Карамішеву не судилося. У силу життєвих обставин йому вдалося закінчити парафіяльну школу та провчитися 2 роки в школі 2-го ступеню. До 15-річного віку допомагав батьку у веденні сімейного господарства, яке складалося з однієї кобили, 1,5 десятини землі та хати. У січні 1921 р. Петро Карамішев спробував себе у якості статистика у Сердобському повітовому статистичному бюро. Бажання оволодіти методами прикладної статистики, спонукала Петра стати слухачем губернських статистичних курсів у Саратові. Однак потяг до опанування методології статистичної науки швидко минув і з 1922 р. Карамішев поринає в комуністичний молодіжний рух. Саме з комсомолом 17-річний юнак прагне пов'язати свою подальшу кар'єру: у 1923 р. – завідувач волосною політпросвітою та секретар волосного базового осередку у селі Куракино Сердобського повіту; у 1924–1925 рр. – секретар Чубаровського волосного комітету комсомолу Сердобського повіту; у 1925–1926 рр. – співробітник Саратовського губкому комсомолу; у 1926–1927 рр. – секретар редакції газети «Красная деревня» у Сердобську; у 1927 р. – завідувач агітаційно-пропагандистським відділом Сердобського повіткому комсомолу. Після вступу

до лав ВКП(б) перед П. Карамішевим відкрилися подальші перспективи кар'єрного зросту. Пропрацювавши короткий час виконавцем Сердобського районного народного суду, Карамішев стає секретарем Сердобського райвиконкому⁴. Як «кращого з кращих» його відряджають на роботу до органів комуністичної держбезпеки.

Чекістську кар'єру розпочав 1 серпня 1928 р. експедитором-діловодом Балашовського окружного відділу ОДПУ тодішнього Нижньо-Волзького краю. Наприкінці лютого 1929 р. він обійняв посаду помічника уповноваженого Інформаційного відділку Камишинського окрвідділу ОДПУ та зосереджується на розробці заходів на знищенні «контрреволюційних повстанських осередків в Камишинській окрузі»⁵. У розпал насильницької колективізації сільського господарства в країні Рад П. Карамішева у 1930 році було направлено до одного з найбільших районів Камишенської округи – Єланського для керівництва чекістсько-військовими операціями з розкуркулення заможних селян. Після успішного проведення політичних репресій, на підставі постанови політбюро ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 року «Про заходи щодо ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації» Карамішева було призначено начальником Єланського райвідділку ДПУ⁶, а згодом, 1 травня 1930 року, тимчасово виконуючим обов'язки районного уповноваженого ДПУ по Єланському району (нині у складі Волгоградської області Російської Федерації). На початку літа 1930 року його було затверджено повноцінним уповноваженим (слід відзначити, що на той час в багатьох районах не було створено районних відділків ДПУ і всю оперативну роботу проводили уповноважені по району). В 1932 р. по розпорядженню відділу кадрів повноважного представництва ОДПУ

¹ Шаповал Ю. І., Пристайко В. І., Золотарьов В. А. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. – Київ: Абрис, 1997. – С. 483; Петров Н. В., Скоркин К. В. Кто руководил НКВД. 1934–1941. Справочник. – М.: Звенья, 1999. – С. 222.

² Золотарьов В. А. Олександр Успенський: особа, час, оточення. – Харків: Фоліо, 2004. – 366 с.; Масові політичні репресії на Миколаївщині в 20–30-ті роки ХХ століття // Реабілітовані історією. Миколаївська область. Книга перша. – Миколаїв: Світогляд, 2005. – С. 10–106.

³ Протокол огляду архівно-слідчої кримінальної справи колишніх співробітників УНКВС Миколаївської області від 7 лютого 1959 р. // Реабілітовані історією. Миколаївська область. Книга перша. – Миколаїв: Світогляд, 2005. – С. 264–269.

⁴ ГДА СБУ, ф. 12, спр. 31017, арк. 11.

⁵ Там само, арк. 20.

⁶ Там само, арк. 11.

по Нижньо-Волзькому краю перспективного чекіста було відправлено навчатися на курсах удосконалення при вищій школі ОДПУ⁷.

По закінченню курсів, 1 січня 1933 р., П. Карамішев був призначений заступником начальника політвідділу Бандурської машинно-тракторної станції (МТС) в Арбузинському районі Одеської області. Варто зазначити, що це призначення відбулося раніше відповідно до рішення про створення політвідділів МТС, яке було прийняте на VIII об'єднаному Пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б), який проходив у Москві 7–12 січня 1933 року. Політвідділи МТС були наділені повноваженнями політичних, господарських органів, а у начальника політвідділу було два заступника – з партійно-масової роботи та з ОДПУ. Перелік завдань, якими мав опікуватися П. Карамішев на посаді заступника начальника політвідділу ОДПУ, містилися в спеціальній директиві ДПУ УСРР і політсектору МТС Наркомзему УСРР від 17 червня 1933 р.: «маючи головне завдання агентурне виявлення та своєчасну ліквідацію контрреволюційного активу та антирадянських елементів в МТС і колгоспах, які вони обслуговують, проводять свою роботу в тісному контакті з начальником політвідділу, якому вони цілковито підлягають». В той же час у службовому документі радянських спецслужб підкреслювалося, що заступники по ДПУ зберігають повну самостійність в оперативній роботі, про результати якої вони повинні в усній формі інформувати начальників політвідділів⁸.

Під час роботи в політвідділі Бандурської МТС в 1933–1934 рр. Карамішеву вдалося «викрити та ліквідувати ряд контрреволюційних куркульських груп»⁹, після чого, у грудні 1934 р., був відкликаний на роботу до Одеського облвідділу НКВС. Вже в середині січня 1935 р. згідно розпорядженням відділу кадрів НКВС СРСР П. Карамішева направляють на роботу в Управління НКВС по Ленінградській області¹⁰, яке після вбивства 1 грудня 1934 р.

першого секретаря Ленінградського обкому ВКП(б) С. М. Кірова зазнало значних перетурбацій. Саме через призму підсилення чекістського апарату (значне число ленінградських чекістів на чолі з начальником УНКВС Ф. Д. Медведєм¹¹ було позбавлено посад), і слід розглядати переведення П. В. Карамішева до Ленінграду. Чому Петра Карамішева – малоосвіченого провінційного чекіста, який ніколи не займався оперативною роботою у великих промислово розвинутих містах, за винятком Одеси, і за всю свою професійну кар'єру боровся лише з «куркульським елементом на селі» кадровики з Луб'янки рекомендували на відповідальну посаду? Чим міг такий на перший погляд пересічний співробітник радянських спецслужб пригодитися для роботи у найважливішому після Москви економічному, промислово, науковому та культурному центрі, великому транспортному вузлі північного заходу Російської Федерації? Втім саме на таких, необтяжених спогадами про революцію та громадянську війну, чекістів і почали робити ставку в центральному апараті НКВС. Для таких «молодиків» незаперечним партійним авторитетом вважався Й. В. Сталін, накази якого мали виконуватися без застережень.

Приїзд П. Карамішева до Ленінграду співпав з боротьбою чекістів з членами місцевої «зінов'євсько-троцькістської організації». Лише 2,5 місяцями поспіль після вбивства С. Кірова у місті на Неві було арештовано 843 особи¹². Крім того, планувалося провести у період з 5 по 15 лютого 1935 р. висилку всіх «опозиціонерів» з родинами у віддалені райони СРСР. Проте результати репресивної акції виявились більш ніж скромними. На 20 лютого 1935 р. з Ленінграду було вислано 446 ро-



Петро
Карамішев,
1933 р.

⁷ ГДА СБУ, ф. 12, спр. 31017, арк. 11.

⁸ Зеленин И.Е. Политотделы МТС – продолжение политики «чрезвычайщины» (1933-1934 гг.) // Отечественная история. – 1992 – № 6. Режим доступу: <http://annales.info/rus/small/politmts.htm>

⁹ ГДА СБУ, ф.12, спр. 31017, арк. 20.

¹⁰ Там само, арк.11.

¹¹ Бережков В. Питерские. Руководители органов госбезопасности Санкт-Петербурга. – М.: Яуза, Эксмо, 2005.- С. 139.

¹² Реабилитация. Политические процессы 30–50-х годов. – М.: Политиздат, 1991. – С. 124.

дин «опозиціонерів» (всього 1117 осіб). З'ясувалося, що за існуючими в УНКВС обліковими матеріалами на «троцькістів і зінов'євців» неможливо було здійснити масштабне виселення «контрреволюціонерів» за межі міста. За таких обставин операцію було продовжено на невизначений термін «до повного розгрому зінов'євсько-троцькістської організації»¹³.

Провідну роль у викритті «замаскованого ворога» відігравав секретно-політичний відділ (СПВ) Управління державної безпеки (УДБ) УНКВС Ленінградської області під керівництвом Г. А. Лупекіна, і, перш за все перший відділок, який безпосередньо спеціалізувався на боротьбі з троцькістами та опозиціонерами. Саме уповноваженим цього підрозділу і був призначений 22 січня 1935 р. Петро Карамішев. Вже в першій «ленінградській атестації» чекіста Карамішева за 1935 р. відзначалася його добра загальноосвітня та політична підготовка, дисциплінованість і працездатність, вміння проводити «серйозне слідство» та знання агентурної роботи¹⁴. На підставі відмінної атестації 1 серпня 1935 р. П. Карамішев отримав посаду оперуповноваженого 1-го відділку СПВ і зосередився на реалізації агентурних розробок «Акорд», «Шахісти», «Осколки»¹⁵.



Леонід
Заковський

Після впровадження спеціальних звань для співробітників ГУДБ П. Карамішев 23 березня 1936 р. отримав посвідчення лейтенанта державної безпеки. В його атестації на отриман-

ня спецзвання підкреслювалося вміння «вести серйозне слідство» і знання «агентурної роботи»¹⁶. Саме ці навички допомогли П. Карамішеву успішно розв'язувати поставлені перед ним завдання, про що свідчить службова атестація 1936 року: «брав безпосередню участь у розгромі троцькістсько-зінов'євської організації в Ленінграді. Провів особисто дуже успішно слідство по одній з груп цієї організації (група Томсинського¹⁷ – Зайделя¹⁸ – Печерського), яка готувала терористичний акт проти секретаря ЦК і Ленобкому ВКП(б) тов. Жданова. Вмілим і ретельно проведеним слідством забезпечив отримання цінних відомостей про керівну роль та зв'язки троцькістсько-зінов'євського об'єднаного центру і терористичної діяльності останнього. Особливо слід відзначити успішну роботу над терористом Ванаг¹⁹, який дав надзвичайно цінні свідчення»²⁰. У заслугу П. Карамішеву ставилося вмиле розкриття ним під час допитів контрреволюційної діяльності О. А. Лідака²¹, С. Г. Томсинського, Л. І. Васильєва, Т. Д. Дмитрієва, Печерського, Орлова²², що стало підставою до застосування до них вищої міри соціального захисту – розстрілу²³.

Оперативні успіхи П. Карамішева дозволили начальнику УНКВС по Ленінградській області комісару державної безпеки Л. М. Заковському у листопаді 1936 р. порушити клопотання про його підвищення по службі: «Дисциплінований. Добре знає агентурно-оперативну роботу по троцькістам, зінов'євцям, меншовикам. Чудовий слідчий працівник. У 1936 р. провів одну з найкрупніших справ по троцькістсько-зінов'євській терорис-

¹³ Тумшис М., Папчинский А. 1937. Большая чистка. НКВД против ЧК. – М.: Яуза, Эксмо, 2009. – С. 47.

¹⁴ ГДА СБУ, ф.12, спр. 31017, арк. 26.

¹⁵ Там само, арк.20.

¹⁶ Там само, арк.23.

¹⁷ Томсинський Семен Григорович (1894–1938) – академік АН СРСР, директор історико-археографічного інституту АН СРСР. У лютому 1935 р. висланий до Алма-Ати. Заступник голови Казахського філіалу АН СРСР. Заарештований 29 квітня 1936 р. Розстріляний.

¹⁸ Зайдель Григорій Соломонович (1893–1937) – директор Ленінградського відділку інституту комуністичної академії та декан історичного факультету Ленінградського університету. У грудні 1934 р. висланий до Саратова, професор Саратовського педінституту. Заарештований 5 травня 1936 р. Розстріляний

¹⁹ Микола Миколайович Ванаг (1899–1937) – професор, заступник директора Історико-археографічного інституту АН СРСР. Заарештований 21 червня 1936 р. Розстріляний.

²⁰ ГДА СБУ, ф.12, спр. 31017, арк.20.

²¹ Лідак Отто Августович (1891–1937) – директор інституту історії партії Ленінградського обкому ВКП(б)

²² ГДА СБУ, ф. 12, спр. 31017, арк.25.

²³ Брачев Б.С. Историк Залман Борисович Лозинский (1898-1936) // Общество. Среда. Развитие. – 2015. – № 4. – С. 25–26.

тичній організації (терористична група Томсинського та інших), ряд справ на троцькістів-одинаків. Добрий агентурист. У 1936 р. завів і ліквідував ряд агентурних розробок по троцькістам і зінов'євцям. Вербувань не проводив через перезавантаження слідством. Підлягає висуванню на посаду помічника начальника відділку»²⁴. Відмінна характеристика сприяла призначенню П. Карамішева 4 грудня 1936 р. помічником начальника 1-го відділку (за деякими записами в особовій справі цю посаду він обійняв ще 1 червня 1936 року).

Високо цінував роботу П. Карамішева і новий начальник 4-го відділу (так став називатися СПВ) майор державної безпеки Петро Андрійович Коркін, який називав свого підлеглого «кращим слідчим 4-го відділу». Саме П. Коркін домігся призначення Карамішева 1 травня 1937 р. начальником 5-го відділку 4-го відділу УДБ УНКВС по Ленінградській області, відзначивши при цьому, що його підлеглий на початку 1937 р. провів ряд вдалих вербовок агентури по троцькістам і зінов'євцям²⁵.

Заслуги П. Карамішева та його колег по Ленінградському УНКВС у боротьбі з контрреволюцією були помічені в Кремлі. 25 червня 1937 р. Центральний виконавчий комітет СРСР (постанова найвищого органу державної влади Радянського Союзу) була попередньо затверджена на засіданні політбюро ЦК ВКП (б)²⁶ «за зразкове та самовіддане виконання завдань уряду» нагородив 9 співробітників УНКВС по Ленінградській області орденами. Кавалерами ордена Леніна стали: начальник УНКВС Л. М. Заковський; начальник 3-го (контррозвідувального) відділу та за сумісництвом помічник начальника УНКВС старший майор державної безпеки Н. Є. Шапіро-Дайховський; начальник 4-го відділу П. А. Коркін і П. В. Карамішев²⁷.

Слід звернути увагу на той факт, що серед усіх нагороджених 55 співробітників НКВС СРСР орденом Леніна у 1937–1938 рр. лише

П. Карамішев займав досить незначну посаду та мав невисоке спеціальне звання. За що конкретно Карамішев отримав найвищу нагороду СРСР в матеріалах його особової справи не йдеться. Ймовірно належним чином був оцінений персональний внесок П. Карамішева у ліквідації контрреволюційного підпілля в Ленінграді.

Привідкрити завісу у з'ясуванні істинних заслуг П. Карамішева в органах держбезпеки, дозволяють матеріали його липневої (1937 року) атестації, затвердженої новим начальником 4-го відділу УДБ УНКВС Ленінградської області капітана державної безпеки Г. Г. Карповим (П. А. Коркін на той час вже очолював УНКВС по Воронежській області): «Працюючи з травня 1937 р. начальником 5-го відділку, внаслідок вміло організованої агентурно-слідчої роботи викрив сіоністську організацію зі зв'язками за кордон (зараз заарештовано 13 учасників), викрив анархістську терористичну організацію і в цей час почав ліквідацію викритої ним меншовицької терористичної організації. Посаді, що займає, цілком відповідає та підлягає призначенню звільненим помічником начальника IV відділу»²⁸.

Помічником начальника 4-го відділу П. Карамішев був затверджений 1 серпня, але вже 16 жовтня 1937 р. його відкликали до НКВС СРСР та наступного дня призначили заступником начальника УНКВС по Рязанській області та підвищили у званні до капітана державної безпеки, «перестрибнувши» старшого лейтенанта державної безпеки.



Петро
Коркін



Петро
Карамішев,
1937 р.

²⁴ ГДА СБУ, ф.12, спр. 31017, арк.24-24зв.

²⁵ Там само, арк. 25.

²⁶ Лубянка. Сталин и Главное управление госбезопасности НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. 1937 – 1938. / Сост. В.Н.Хаустов, В.П.Наумов, Н.С.Плотникова. – М.: МФД, 2004. – С.227.

²⁷ О награждении тт. Заковского Л.М., Шапиро-Дайховского Н.Е., Коркина П.А., Карамышева П.В. и др. Постановление Центрального Исполнительного Комитета СССР // Известия. № 148 – 1938 – 25 июня.

²⁸ ГДА СБУ, ф.12, спр. 31017, арк. 20–21.

Новоутворене УНКВС по Рязанській області очолював полковник С. Я. Вершинін, призначений з посади начальника Управління прикордонної та внутрішньої охорони УНКВС Калінінської області. Кадровий прикордонник не володів усіма тонкощами оперативно-чекістської роботи і, ймовірно весь тягар у здійсненні масових політичних репресій на Рязанщині перебрав на себе орденоносець П. Карамішев. Втім в його особовій та кримінальній справі «рязанський період» не згадується взагалі. Авторам нарису вдалося лише встановити, що 11 грудня 1937 р. заступник начальника УНКВС по Рязанській області П. Карамішев затвердив матеріали групової справи по обвинуваченню 19 колишніх офіцерів з міста Скопин, у створенні контрреволюційної військово-офіцерської організації. Відомо, що 18 осіб по цій справі були розстріляні (в 1957 р. всі обвинувачення зі страчених були зняті)²⁹.

У матеріалах рязанського товариства «Меморіал» відсутні відомості про участь П. Карамішева в засіданнях судової трійки УНКВС по Рязанській області. Органом позасудового винесення вироків в рязанському краї керував начальник обласного управління НКВС С. Я. Вершинін. Однак це не означає, що П. Карамішев не був причетним до фабрикації справ, які там заслуховувалися позасудовим органом. Ще 13 жовтня 1937 р. С. Я. Вершинін звернувся з проханням до наркома внутрішніх справ СРСР М. І. Єжова встановити «розстрільний ліміт» для Рязанської області в 1500 чоловік. Втім перший заступник наркома внутрішніх справ комкор М. П. Фриновський, який добре знав начальника УНКВС по спільній службі, 20 жовтня 1937 р. встановив рязанським чекістам ліміт за першою категорією в 1000 осіб, а за другою в 2000 осіб³⁰, а 16 лютого 1938 р. дозволив додатково заарештувати та розстріляти 250 осіб (цікаво, що за офіційною статистикою Федеральної служби безпеки Російської Федерації в у 1937 р. УНКВС по Рязанській області було заарештовано 890 чоловік³¹).

Тим часом в Україні з призначенням у січні 1938 року наркомом внутрішніх справ УРСР О. І. Успенського різючих змін зазнав керівний склад обласних управлінь НКВС республіки. За наполяганням О. Успенського наказом НКВС СРСР № 485 від 26 лютого 1938 р. були призначені: «Начальник управління НКВС по Одеській області, комбриг Федоров М. М. – начальником управління НКВС по Київській області. Начальник управління НКВС по Красноярському краю, капітан державної безпеки Гречухін Д. Д. – начальником управління НКВС по Одеській області. Заступник народного комісара внутрішніх справ Білоруської РСР, майор державної безпеки Жабрєв І. А. – начальником управління НКВС по Кам'янець-Подільській області. Начальник відділку 6-го відділу ГУДБ НКВС СРСР, капітан державної безпеки Вяткін Г. М. – начальником управління НКВС по Житомирській області. Начальник 4 відділу УДБ управління НКВС по Київській області, капітан державної безпеки О. О. Волков – начальником управління НКВС по Полтавській області. Начальник управління НКВС по Челябінській області, майор державної безпеки Чистов П. В. – начальником управління НКВС по Донецькій області. Заступник начальника відділку 4-го відділу ГУДБ НКВС СРСР, капітан державної безпеки Єгоров А. І. – начальником управління НКВС по Чернігівській області. Начальник управління НКВС по Воронежській області, майор державної безпеки Коркін П. А. – начальником управління НКВС по Дніпропетровській області».

Іншим наказом НКВС СРСР № 501 від 3 березня 1938 р. були призначені: «Начальник управління НКВС по Тамбовській області, капітан державної безпеки Телешев Г. Г. – начальником управління НКВС по Харківській області. Заступник начальника управління НКВС по Рязанській області, капітан державної безпеки



Олександр
Успенський

²⁹ Рязанский мартиролог // Электронный ресурс <http://www.stopgulag.org/object/137210411?lc=ru>

³⁰ Рязанский мартиролог. – Ф.8. – Оп.4. – Д.4. Большой террор и рязанская тройка УНКВД. – С.79

³¹ Мозохин О.Б. Право на репрессии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953). – Жуковский. М.: Кучково поле, 2006. – С. 336.

Кармишев П. В. – начальником управління НКВС по Миколаївській області. Заступник начальника 3-го відділу УДБ управління НКВС по Ленінградській області, капітан державної безпеки Корабльов І. М. – начальником управління НКВС по Вінницькій області»³².

Призначенню П. Кармишева очільником Миколаївського управління НКВС ймовірно посприяв другий заступник наркома внутрішніх справ СРСР Л. М. Заковський, який добре знав можливості свого колеги по спільній роботі в Ленінграді. Місто корабелів для подальшого проходження служби теж було обрано не випадково, так як П. Кармишев раніше перебував на оперативній роботі в Арбузинському районі. До того ж у березні 1938 р. УНКВС по Миколаївській області залишилося без керманчів. Начальник обласного управління капітан державної безпеки Й. Б. Фішер та його заступник старший лейтенант державної безпеки Л. І. Мейтус³³ втратили довіру керівництва, були усунуті з роботи в головному управлінні НКВС та направлені працювати



Федір Овчинніков

до Головного управління виправно-трудових таборів, трудових поселень і місць ув'язнення³⁴. За таких обставин П. Кармишеву, який прибув до Миколаєва 23 березня 1938 р., довелося приймати справи у виконуючого обов'язки начальника управління, начальника 5-го (особливого) відділу УДБ УНКВС Миколаївської області старшого лейтенанта державної безпеки Ф. Т. Овчиннікова³⁵.

Розглянемо керівний склад УНКВС Миколаївської області «доби Кармишева». 3-й (контррозвідальний) відділ очолював лейтенант державної безпеки В. М. Кушнір³⁶. Після

³² Золотарьов В.А. Олександр Успенський: особа, час, оточення. – Харків, Фоліо, 2004. – С. 95–96.

³³ Мейтус Леонід Ісакович (1897 – ?). Єврей. Член ВКП(б) з 1928 р. У РСЧА з 1920 р. У ЧК з 1921 р. У 1933 р. – начальник українського відділку Особливого відділу Одеського облвідділу ДПУ. У 1934 р. – співробітник Харківського облвідділу ДПУ. До 1937 р. – начальник 5 відділку УДБ НКВС АМСРР. З літа 1937 р. – помічник начальника Миколаївського МВ НКВС. До 4 березня 1938 р. – т.в.о. заступника начальника УНКВС Миколаївської області. 4 березня 1938 р. відкликаний до НКВС СРСР. З 17 березня 1938 р. – начальник 3-го (опер-чекістського) відділу Шосдортабу НКВС, Далеко-Східний край. 15 червня 1940 р. – звільнений в запас з посади начальника 3-го відділу управління виправно-трудових колоній УНКВС Хабаровського краю. Подальша доля невідома. Звання: старший лейтенант державної безпеки (8 січня 1936 р.).

³⁴ Керівний склад територіальних підрозділів НКВС УРСР // Україна в добу «великого терору» 1936-1938 роки. – К.: Либідь, 2009. – С. 151–152

³⁵ Овчинніков Федір Тимофійович (1902 – ?). Народився у селі Смолки Чауського повіту Могильовської губернії у бідній селянській родині. Білорус. Закінчив церковно-парафіяльну школу та 2-х класну школу міністерства освіти. Член ВКП(б) з 1931 р. (виключений у 1941 р.) З дитинства працював у господарстві батька та підробляв пастухом. У 1916 – 1921 рр. навчався в Могильовській центральній фельдшерсько-акушерській школі, по закінченню якої деякий час працював санітаром, а потім секретарем сільради у с. Смолки, секретарем селянського комітету громадської взаємодопомоги, уповноваженого роботземлісу. У 1924 – 1931 рр. – служив у Червоній Армії, де був завербований ДПУ і став таємним співробітником. У вересні 1931 р. – січні 1937 р. працював уповноваженим і оперуповноваженим Особливого відділу ДПУ/УДБ НКВС УСРР. З січня 1937 р. – оперуповноважений, а з травня 1937 р. – помічник начальника відділку 3-го (контррозвідального) відділу УДБ УНКВС УРСР. З 8 серпня 1937 р. – заступник начальника 5-го (особливого) відділу УДБ НКВС УРСР. З 27 вересня 1937 р. – особливоуповноважений НКВС УРСР. З 9 листопада 1937 р. до 20 липня 1938 р. – т.в.о. начальника 5-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. У березні 1938 р. – т.в.о. начальника УНКВС Миколаївської області. З 20 червня 1938 р. – т.в.о. начальника особливого відділу НКВС Проскурівської кавалерійської групи Київського особливого військового округу. 5 серпня 1939 р. – заарештований. 28 березня 1940 р. – звільнений з під варті. 20 січня 1941 р. – заарештований. 13 жовтня 1941 р. військовим трибуналом військ НКВС Київського особливого військового округу засуджений до 10 років позбавлення волі за ст. 206 п. «б» КК УРСР. Амністований. 27 квітня 1943 р. призначений до армії Новосибірським військкоматом і направлений на фронт. Влітку 1945 р. – санінструктор 790-го Червонопрапорного імені Олександра Невського полку. Звання: молодший лейтенант державної безпеки (9 січня 1936 р.), старший лейтенант державної безпеки (11 листопада 1937 р.), капітан державної безпеки (31 травня 1939 р.), молодший сержант. Нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) (26 січня 1937 р.), медаллю «За відвагу» (29 червня 1945 р.).

³⁶ Кушнір Бен'ямін (Веніамін) Михайлович (15.10.1906 – ?). Народився в Одесі в міщанській родині. Єврей. Освіта початкова. Член ВКП(б) з 1931 р. В ДПУ з 1929 р. З 1937 р. – помічник начальника відділку, а з 2 серпня 1937 р. – начальник відділку 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 1 жовтня 1937 р. – начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. 17 травня 1938 р. відкликаний до НКВС УРСР. З 28 травня 1938 р. – начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Удмуртської АСРР. 5 червня 1939 р. звільнений з НКВС. Звання: молодший лейтенант державної безпеки (9 січня 1936 р.), лейтенант державної безпеки (17 листопада 1937 р.).

від'їзду останнього у травні 1938 р. посада начальника відділу була вакантна протягом року. Весь цей час роботою відділу керував старший лейтенант державної безпеки Л. Т. Готовцев³⁷, який офіційно обіймав посаду заступника начальника відділу (до Миколаєва останній прибув у квітні 1938 року, рятуючись за власними словами від гніву наркома О. І. Успенського за «слабку роботу проти німецької контрреволюції та небажання порушувати соціалістичну законність»³⁸. Втім «законник» Л. Готовцев разом з П. Карамішевим неодноразово на очах підлеглих бив арештованих, зокрема вчителя Чистякова³⁹). На посаді 4-го (секретно-політичний) відділу перебував старший лейтенант державної безпеки Ю. М. Толкачев⁴⁰. На його прохання П. Карамішев відправив на роботу в міліцію заступника начальника відділу лейтенанта

державної безпеки Б. М. Гольдштейна⁴¹, оскільки Ю. М. Толкачев хотів бачити своїм заступником начальника відділку лейтенанта державної безпеки П. С. Волошина⁴² – свого давнього знайомого по службі в Одесі⁴³. Саме П. С. Волошин очолював 4-й відділ після відкриття Ю. М. Толкачева у травні 1938 р. до Києва. Останній був заарештований 2 червня 1938 року. Під час слідства та на суді Ю. М. Толкачев визнав себе винним у тому, що з 1921 р. був польським шпигуном, а з літа 1937 р. входив до антирадянської троцькістської організації в НКВС УРСР, до якої був залучений тодішнім особливоуповноваженим В. М. Блюманом. Працюючи в слідчій групі по справах заарештованих чекістів, Ю. М. Толкачев, за вказівкою В. М. Блюмана, не фіксував у протоколах прізвища багатьох співробітників НКВС УРСР, на які давали свідчення заарештовані⁴⁴.

³⁷ Готовцев Леонід Трохимович (15.03.1903 – ?). Народився в селі Рижанівка Звенигородського повіту Київської губернії у селянській родині. Українець. Закінчив 4-х річну міську школу. Член ВКП(б) з 1931 р. Служив у Звенигородському повітовому політбюро (у 1921 р. – діловод, у 1921 -1922 рр. – секретар). З 1922 р. – помічник уповноваженого Корсунь-Шевченківського окружного відділку ДПУ. Служив в особливому відділі (ОВ) 100-ї стрілецької дивізії в Білій Церкві (з 1924 р. – таємний помічник уповноваженого, з 1925 р. – секретар, з 1927 р. – помічник уповноваженого). З 1928 р. – уповноважений ОВ 75-ї стрілецької дивізії, Лубни. З 1929 р. – уповноважений ОВ 100-ї стрілецької дивізії, м.Біла Церква. З жовтня 1930 р. – уповноважений ОВ Київського оперативного сектора ДПУ. З 27 лютого 1932 р. – уповноважений ОВ Київського облвідділу ДПУ. З 1935 р. – оперуповноважений 6 відділку ОВ відділу УДБ НКВС УСРР. З 1937 р. – помічник начальника 1-го відділку 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 2 вересня 1937 р. – заступник начальника відділку 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 20 квітня 1938 р. заступник начальника 3-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. З 15 червня 1939 р. до 12 квітня 1941 р. – начальник 3-го відділу УНКВС Миколаївської області. З 22 вересня 1939 р. до 10 вересня 1941 р. – заступник начальника УНКВС Миколаївської області. 10 вересня 1941 р. заарештований. 29 червня 1942 р. за ст. 206-17 «а» КК в рахунок заліку слідства «за самовільну відлучку з місця служби». 15 липня 1944 р. реабілітований. У 1951 – 1956 рр. – начальник відділу по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності Управління міліції УРСР. 1956. Звання: старший лейтенант державної безпеки (08.01.1936), майор державної безпеки, полковник. Нагороджений орденом Леніна та двома орденами Червоного Прапора.

³⁸ Протокол допроса бывшего сотрудника Особого отдела НКВД УССР Л.Готовцева в Военной прокуратуре КВО о его причастности к расследованию дела «НСУ» от 3 декабря 1955 г. // Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: документы и материалы. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. – С. 498–499.

³⁹ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т.4, арк. 258.

⁴⁰ Толкачев Юрій Михайлович (23.04.1900 – 23.09.1938). Народився на Троцькій гуральні, Ново-Оскольський повіт, Курська губернія. Росіянин. Із робітників. Кандидат у члени ВКП(б) з 1931 р. З 1928 р. – уповноважений секретного відділу ДПУ УСРР. З квітня 1931 р. – оперуповноважений секретно-політичного відділку Одеського оперсектора ДПУ. З 20 лютого 1934 р. – начальник відділку секретно-політичного відділу Одеського облвідділу ДПУ. У червні – вересні 1937 р. – заступник начальника слідчої групи у справах арештованих співробітників НКВС УРСР. З 8 грудня 1937 р. – начальник 4-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. 28 травня 1938 р. відкликаний до НКВС УРСР. 2 червня 1938 р. заарештований. 23 вересня 1938 р. засуджений на смерть і розстріляний у Києві Звання: старший лейтенант державної безпеки (22 березня 1936 р.).

⁴¹ Гольдштейн Борис Маркович (1898 – ?). Народився у м. Речиця Мінської губернії. Єврей. До 1 жовтня 1937 р. – начальник 4-го відділку Шепетівського окрвідділу НКВС. З 1 жовтня 1937 р. – заступник начальника 4-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. З 19 червня 1938 р. – заступник начальника відділу по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності УРСМ НКВС УРСР. З 20 вересня 1938 р. – начальник будівництва Житомирського вузла НКВС. Подальша доля невідома. Звання: лейтенант державної безпеки (23 березня 1936 р.).

⁴² Волошин (Лайзерзон) Петро Соломонович (1900 – ?). Народився в с. Сестринівка Козятинського району Вінницької області. Єврей. Освіта середня. З 1936 р. – начальник відділку секретно-політичного відділу УДБ УНКВС Одеської області. 9 жовтня 1937 р. – начальник відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. У 1939 – 1940 рр. – заступник начальника слідчої частини УНКВС Миколаївської області. 11 листопада 1940 р. звільнений на пенсію. Звання: лейтенант державної безпеки (23 березня 1936 р.).

⁴³ ГДА СБУ, ф.12, спр. 31017, арк.12.

⁴⁴ ГДА СБУ, ф.6, спр. 701117 – ФП, т. 3, арк. 30.

Новим начальником 4-го відділу 28 травня 1938 р. був призначений старший лейтенант державної безпеки Я. Л. Трушкін⁴⁵ (з посади заступника начальника 4-го відділу УДБ УНКВС Чернігівської області. Як свідчив пізніше Я. Трушкін П. Карамішев вимагав від нього здійснювати арешти громадян на підставі одного прямого або побіжного свідчення (всього за санкцією Трушкіна співробітниками 4-го відділу було заарештовано 121 особу⁴⁶). Крім того начальник УНКВС П. Карамішев радив Я. Трушкіну користуватися під час допитів «конвеєром», який «широко застосовується в Москві, Ленінграді, Києві»⁴⁷.

На вакантну посаду помічника УНКВС по відділам, що не входять в управління державної безпеки, П. Карамішев пролобіював свого давнього знайомого по роботі в Одеському облвідділі ДПУ молодшого лейтенанта державної безпеки Григорія Львовича Гончарова⁴⁸ і домогся надання останньому у серпні 1938 р. позачергового звання – старшого лейтенанта державної безпеки (через звання лейтенанта) та нагородження знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV). Саме через дружбу з Г. Гончаровим П. Карамішев ладен був йти на порушення чинного законодавства та моралі. У липні місяці 1938 р. Скадовським райвідділом НКВС був заарештований колишній директор місцевої середньої школи Н. Н. Трубій,

який за свідченням начальника 3-го (контррозвідувального) відділу Л. Готовцева був таємним співробітником НКВС⁴⁹. Задовго до арешту, Н. Трубій написав заяву до НКВС УРСР, в якій розповів про наміри начальника Скадовського райвідділу НКВС Г. Гончарова завербувати його для роботи на користь польської розвідки. Розбиратися з отриманим компроматом на Г. Гончарова доручили начальнику миколаївського облуправління НКВС П. Карамішеву. В одну з листопадових ночей 1938 р. П. Карамішев викликав Н. Трубія до себе в кабінет на допит і змусив його відмовитися від поданої заяви на Г. Гончарова, який мав можливість спостерігати за дійством. Тоді ж був складений протокол допиту не очної ставки з Г. Гончаровим, а про відмову Н. Трубія від тверджень, викладених у заяві. Справу Н. Трубія у незавершеному вигляді (знаходилося у виробництві особливоуповноваженого НКВС УРСР) було внесено до одного з неоформлених протоколів засідання трійки, яка засудила Н. Трубія до вищої міри покарання⁵⁰. При розгляді кримінальної справи колишнього директора Скадовської середньої школи, П. Карамішев заявив присутнім членам позасудового органу, що Н. Трубій відмовився від своїх свідчень про шпигунську діяльність, однак «він велика сволота і його слід розстріляти»⁵¹.

⁴⁵ Трушкін Яків Лук'янович (09.10.1900 – 1941). Народився у Керчі в родині робітника. Росіянин. Освіта початкова. Член ВКП(б) з 1919 р. Працював вчителем. У 1919–1921 рр. служив у Червоній Армії. З 1921 – працював у ЧК. З 1927 р. – старший уповноважений Дніпропетровського окрвідділу ДПУ. З 1930 р. – начальник Новомосковського райвідділу Дніпропетровського оперсектора ДПУ. З 1931 р. – начальник Велико-Токмацького райвідділу Дніпропетровського оперсектора ДПУ. З 1932 р. – начальник Щорсівського райвідділу ДПУ Чернігівської області. З 1933 р. – начальник Новгород-Сіверського райвідділу ДПУ Чернігівської області. З квітня 1935 р. – начальник 1-го відділку секретно-політичного відділу УДБ УНКВС Чернігівської області. З квітня 1938 р. – заступник начальника 4-го відділу УДБ УНКВС Чернігівської області. З червня 1938 р. – начальник 4-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. З січня 1939 р. – начальник 2-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. 30 липня 1939 р. звільнений з посади. З серпня 1939 р. заарештований. 23 березня 1941 р. засуджений на смерть. Розстріляний. Звання: старший лейтенант державної безпеки (22 березня 1936 р.).

⁴⁶ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т. 12, арк. 87.

⁴⁷ Там само, т.7, арк. 184.

⁴⁸ Гончаров Григорій Львович (1900 -?). Народився у Таганрозі в родині священнослужбовця, українець, із робітників. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1919. В ЧК з 1920 р. В 1929 р. співробітник Чернігівського окрвідділу ДПУ. У 1932 р. навчався на курсах заступників начальника політвідділу МТС в Одесі. Працював в УНКВС по Одеській області. До 20 квітня 1938 р. – начальник Скадовського РВ НКВС Миколаївської області. У 1938 – 1939 рр. – помічник начальника УНКВС по Миколаївській області. 08 липня 1939 р. звільнений з НКВС. У 1940 р. – помічник начальника управління держбанку. Молодший лейтенант державної безпеки (22 березня 1936 р.). Старший лейтенант державної безпеки (23 серпня 1938 р.). Нагороджений знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) (14 серпня 1938 р.)

⁴⁹ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т.6, арк. 47.

⁵⁰ Золотарьов В.А. Олександр Успенський: особа, час, оточення. – Харків, Фоліо, 2004. – С. 246.

⁵¹ ГДА СБУ (м. Миколаїв). – Спр. 13025. – Т.6. – Арк. 47.

Це був далеко не єдиний випадок, коли П. Карамішев на власний розсуд вирішував долі громадян. Про правову вакханалію в діях миколаївських чекістів «у часи П. Карамішева» свідчив комендант УНКВС по Миколаївській області Ф. А. Крюковський⁵². Як керівник розстрільної команди Ф. А. Крюковський (до нього «ворогів народу» знищував Орлов, в Херсонському міському відділі НКВС страчував місцевий комендант Павленко, а в Кіровоградському міському відділі НКВС – комендант Пугач⁵³) одного разу виявив плутанину з прізвищами засуджених, через що відтермінував виконання смертного вироку. Тоді П. Карамішев викликав до себе Ф. Крюковського та начальника тюрми Штерна і наказав: «Все одно і тих і інших доведеться розстріляти, так що не слід розбиратися у прізвищах, беріть і розстрілюйте, а потім розберемося!»⁵⁴.



Аким Поясов

Наприкінці травня 1938 р. П. Карамішев отримав офіційного заступника. Ним став старший лейтенант державної безпеки Аким Пилипович Поясов,⁵⁵ який перед цим очолював 11-й (водний) відділ УДБ УНКВС Київської області і за сумісництвом очолював Білоцерківську міжрайонну оперативну слідчу групу. У грудні 1937 р. А. Поясов отримав орден Червоної Зірки, а через два тижні після приїзду до Миколаєва був підвищений у званні до капітана державної безпеки. При першій зустрічі з П. Карамішевим А. Поясов відверто заявив: «Мене послали до тебе навчатися бо у мене кругозір районний»⁵⁶. Про те, у який спосіб відбувалося «навчання» А. Поясова у якості заступника начальника обласного управління НКВС згадував слідчий Л. І. Вінницький⁵⁷: «В цей час в кабінет увійшов Карамішев і втрутився в нашу розмову. Він велів Поясову підписати всі 4 довідки, заявляючи при цьому: «Підписуй всі довідки, нам потрібні арештовані, заарештуємо, а лінію організації знайдемо, якщо не бажеш підписувати я сам підпишу. При цьому

⁵² Крюковський Федір Адамович (1906 – ?). Народився в селі Ріжки Таращанського повіту Київської губернії. Українець. Освіта – 7 класів. Член ВКП(б) з 1931 р. Був батраком, у 1921–1928 рр. – член комуни, у 1928–1929 рр. – служив в армії. З 1931 р. працював в Миколаєві. З осені 1937 р. – комендант УНКВС Миколаївської області (перебував на цій посаді і в 1939 р.). 14 серпня 1938 р. нагороджений знаком почесного робітника ВЧК-ДПУ (XV).

⁵³ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т.5, арк.259.

⁵⁴ Там само, арк. 262.

⁵⁵ Поясов Аким Пилипович (22.04.1892 – ?). Народився в селі Березники Юр'ївського повіту Іванівської губернії в селянській родині. Росіянин. Освіта початкова: закінчив сільську школу. Член ВКП(б) з лютого 1919 р. У 1908 – 1912 рр. – ткач на фабриці Каретникова, с. Тейково Іванівської губернії. У 1912 – 1913 рр. – ткач на фабриці Ганшина, Юр'їв-Польський. У 1913–1914 рр. – рядовий 68-го Бородинського піхотного полку, Володимир-Волинський Волинської губернії. У серпні 1914 р. у бою під селом Комарови потрапив у австрійський полон. У серпні 1914 р. – листопаді 1918 р. – військовополонений на території Австро-Угорщини. З грудня 1918 р. – ткач на фабриці Прохорова, Юр'їв-Польський. З червня 1919 р. – червоноармієць загону Володимир-Волинської ЧК. З листопада 1919 р. – червоноармієць, командир взводу революційно-військового трибуналу (РВТ) 14-ї армії. З травня 1920 р. – комендант РВТ 14-ї армії. З вересня 1920 р. – член Колегії РВТ 47-ї стрілецької дивізії, Гайсин. З грудня 1920 р. – член Колегії РВТ 17-ї кавалерійської дивізії. У серпні 1922 р. – помічник військового коменданта полку 2-ї дивізії. З серпня 1922 р. – помічник уповноваженого особового відділу (ОВ) 2-ї кавалерійської дивізії, Чернігів. З 1923 р. – слідчий ОВ 1-го кавалерійського корпусу, Старокостянтинів. З 1924 р. – член колегії РВТ 2-ї кавалерійської дивізії. У 1925 – 1927 рр. – уповноважений, заступник начальника, т.в.о. начальника ОВ 1-го кавалерійського корпусу. З 1927 р. – помічник начальника ОВ 100-ї дивізії, Бердичів. З 1928 р. – слухач вищої прикордонної школи ОДПУ, Москва. У 1929 – 1930 рр. – помічник начальника Секретно-оперативного відділу, помічник начальника ОВ Первомайського окривідділу ДПУ. У 1930 – 1932 рр. – помічник начальника ОВ Первомайського райвідділу ДПУ. У 1932 – 1933 рр. – оперуповноважений та начальник 4-го відділку ОВ Київського облвідділу ДПУ. З 1933 р. – заступник начальника ОВ НКВС 45-го механізованого корпусу. У квітні 1934 р. – вересні 1937 р. – начальник Білоцерківського райвідділу ДПУ/ НКВС Київської області та за сумісництвом начальник ОВ НКВС 2-ї Туркестанської стрілецької дивізії. У серпні 1936 р. – вересні 1937 р. – начальник ОВ НКВС 13 стрілецького корпусу. У 1937 – 1938 – начальник Білоцерківської міжрайонної слідчої групи. З 27 вересня 1937 р. – начальник 11-го (водного) відділу УДБ УНКВС Київської області. З 25 травня 1938 – т.в.о. заступника начальника УНКВС Миколаївської області. З 01.06.1938 – в.о. заступника начальника УНКВС Миколаївської області. Звільнений з НКВС. 25 квітня 1939 р. звільнений з НКВС. Перед війною працював директором бондарного заводу в Ярославській області. Подальша доля невідома. Звання: старший лейтенант державної безпеки (9 лютого 1936 р.), капітан державної безпеки (15 червня 1938 р.). Нагороджений орденом Червоної Зірки (19 грудня 1937 р.).

⁵⁶ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т.8, арк. 98.

⁵⁷ Вінницький Лазар Ілліч (1915 – ?). Народився в Одесі. Єврей. Освіта незакінчена середня. Член ВКП(б) з 1939 р. До жовтня 1937 р. – помічник оперуповноваженого УНКВС Одеської області. У жовтні 1937 р. – 1939 р. працював в УНКВС Миколаївської області (помічник оперуповноваженого 3-го та 4-х відділів УДБ, слідчий слідчої частини). У 1940 р. – старший оперуповноважений УНКВС Дрогобицької області. Звання не мав.

Карамішев виражався самими нецензурними словами»⁵⁸. За словами лейтенанта державної безпеки А. Ю. Федоровського⁵⁹ «під час нічної роботи з арештованими в порядку нагляду Карамішев і Поясов обходили кімнати слідчих і показували приклади рукоприкладства»⁶⁰.

Ймовірно призначення А. Поясова на відповідальну посаду не сподобалося тимчасово виконуючому обов'язки начальника особливого відділу НКВС 15-го стрілецького корпусу Федору Овчинникову, який сам сподівався посісти посаду офіційного заступника начальника УНКВС, та за словами підлеглих «бив майже всіх арештованих», один з яких, начальник майстерень 15-ї авіаційної бригади О. І. Городинський після побиття помер⁶¹. Овчинников в перших числах червня написав рапорт особливоуповноваженому НКВС УРСР капітану державної безпеки Ф. П. Малишеву про недоліки в керівній роботі П. Карамішева. Першим йшло звинувачення у відриві від партійної організації – мовляв досі не був на жодному засіданні партійного комітету чи на загальних зборах, не співпрацює з парторгом УНКВС. Потім Овчинников сигналізував про недоліки в оперативній роботі: «2. Карамішев досі не бачився з жодним агентом і заарештованим. 3. Будучи головою особливої судової трійки Карамішев брав участь лише у 8-ми засіданнях трійки, а на інших 10 засіданнях трійки головував я (згідно наказу т. Єжова я призначений був заступником голови трійки. В роботі міліцейської трійки Карамішев зовсім не брав участі, і до приїзду тов. Поясова я головував весь час»⁶². Далі йшли нарікання про те, що Карамішев заборонив парткому виводити зі свого складу та виключати з партії Ю. Толкачева, чутки про арешт якого в Києві вже гуляли по УНКВС; про призначення

Г. Гончарова (з посади начальника Скадовського райвідділу НКВС); про гоніння на окремих чекістів⁶³. В Києві на цей рапорт не прореагували, але на всяк випадок копію в особову справу не поклали.

З 13 по 18 червня 1938 р. у Києві проходив XIV з'їзд КП(б)У. В його роботі взяло участь 474 делегата, серед яких було 44 співробітника НКВС, в тому числі і П. В. Карамішев. У власноруч заповненій анкеті делегата з'їзду П. Карамішев вказував: «1905 року народження, росіянин, із службовців. Член ВКП(б) з 1928 року. Освіта незакінчена середня. Нагороджений орденом Леніна. Начальник Управління НКВС по Миколаївській області з березня 1938 року»⁶⁴.

З'їзд відкрив перший секретар ЦК КП(б)У М. С. Хрущов, який відзначив, що після призначення О. І. Успенського наркомом внутрішніх справ «почався на Україні справжній розгром ворожих кубел»⁶⁵. Комуністи України високо оцінили роботу чекістів та обрали: кандидатом в члени політбюро ЦК КП(б)У О. І. Успенського; членами ЦК КП(б)У: О. І. Успенського, начальника особливого відділу НКВС Київського військового округу Д. Д. Гречухіна; начальника Кам'янець-Подільського прикордонного загону НКВС А. М. Волкова (відзначалось, що за 6 місяців роботи той «провів велику роботу по очищенню прикордонного загону від ворогів. Веде рішучу боротьбу з ворогами»⁶⁶); начальника 2-го відділу Могилів-Подільського прикордонного загону капітана Т. А. Строкача. Кандидатами у члени ЦК стали: начальник УНКВС Київської області О. Р. Долгушев та начальник УНКВС Донецької області П. В. Чистов. Членом ревізійної комісії КП(б)У обрали начальника УНКВС Кам'янець-Подільської області І. А. Жабрева. Слід відзначити,

⁵⁸ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т.4, арк. 275.

⁵⁹ Федоровський Арон Юдович (Адольфович) (1902 – ?). Народився у Радомишлі Київської губернії в родині дрібних торговців. Єврей. Закінчив 7 класів. У 1935 – 1938 рр. працював в УНКВС Дніпропетровської області. З червня 1938 р. – помічник начальника, а з серпня 1938 р. – начальник 3-го відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. З березня 1939 р. – начальник 5 відділку економічного відділу УНКВС Миколаївської області. У жовтні 1940 р. звільнений на пенсію. У 1955 пенсіонер МВС у Миколаєві. Звання: лейтенант державної безпеки (23 березня 1936 р.). Член КПРС.

⁶⁰ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т.12, арк. 78

⁶¹ Там само, т. 4, арк. 80.

⁶² ГДА СБУ, ф. 12, спр. 31017, арк. 10.

⁶³ Там само, арк. 11-14.

⁶⁴ ЦДАГО України, ф. 1, оп.1, спр.559, арк. 90.

⁶⁵ Комуністична партія України: з'їзди і конференції. – К., 1991. – С. 176–177.

⁶⁶ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 1, спр. 544, арк. 390.

що спочатку планувалося вести більшу кількість чекістів до складу ЦК, але начальник УНКВС Харківської області Г. М. Кобизев і П. В. Карамишев відвели свої кандидатури. Небажання працювати у якості члена ЦК КП(б)У П. Карамишев пояснив наступним чином: «Я достатньо завантажений вже партійною роботою. Я обраний членом міському та бюро обкому. Вважаю, що для мене цього достатньо»⁶⁷.

Висування кандидатури П. Карамишева для обрання в члени ЦК, на нашу думку, свідчить про те, що і Успенський і Хрущов вважали його одним з кращих начальників обласних УНКВС. Його ж відмовка свідчить, що сам Петро Володимирович не вважав, що партійні регалії якось допоможуть йому в кар'єрному зростанні. Такими були реалії доби «Великого терору», адже важко собі уявити, щоб хтось із співробітників органів радянської державної безпеки «в мирний час» відмовився бути зархованим до партійної номенклатури. Проте стати депутатом Верховної Ради УРСР першого скликання П. Карамишев погодився.

Про зневажливе ставлення П. Карамишева до місцевого партійного активу свідчать висловлювання його підлеглих. Сержант державної безпеки Олександр Федотов⁶⁸ пригадував, що «на партійній нараді Карамишев заявив: «Годі вам засідати в партійних комітетах. Потрібно буде – прийдуть та узгодять з Вами. Я ж не ходжу на всі засідання обкому партії, а до мене приходять та питають»⁶⁹. Підтверджував слова колеги помічник оперуповноваженого 4-го відділу Тарас Черкес⁷⁰: «Карамишев заявив: «При арештах поменше говоріть і узгоджуйте з партійним комітетом. Нам

потрібно зараз посадити не менше 2000 чоловік, оскільки в майбутньому уряд⁷¹ нам не дозволить проводити такі масові арешти, а раз нам потрібно поспішати. Поменше звертайте увагу на справи-формуляри та обробки, заарештовуйте по об'єктивним даним. Якщо ми помилимося, то з тисячі на одного»⁷².

Не з кращого боку характеризував Т. Черкес і приватне життя П. Карамишева. Начальник обласного управління НКВС особисто допитував привезену з кіровоградської в'язниці лікарку, яка у розмові зі слідчими визнала свою причетність у здійсненні шпигунської діяльності. Після допиту жінку звільнили і вона кілька днів прожила на квартирі П. Карамишева. Через два-три тижні згідно показам Т. Черкаса лікарка знову приїхала з міста Олександрія і «її перебування на квартирі у Карамишева супроводжувалося розгулом і п'янкою»⁷³ (дружина Павла Васильовича померла у 1935 р. і він сам виховував доньку Валентину).

За свідченням сержанта державної безпеки Г. С. Зельцмана⁷⁴ на одній з нарад П. Карамишев дозволив співробітникам проводити арешти без санкції прокуратури та суду, оскільки «там засіли вороги, і що ними потрібно зайнятися». Невдовзі після цього був заарештований голова Миколаївського обласного суду Онищенко та його заступник Примак (згодом були звільнені з-під варти)⁷⁵. Зневажати діяльність прокуратури П. Карамишев радив підлеглим і надалі⁷⁶.

Восени 1938 р. поновили свою роботу судові трійки. Після повернення з чергової наради в Києві П. Карамишев повідомив підлеглим, що нарком внутрішніх справ УРСР О. І. Ус-

⁶⁷ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 1, спр. 544, арк. 421.

⁶⁸ Федотов Олександр Павлович (1913 – ?). Народився у Кадіївці Луганської області. Росіянин. Освіта середня. Кандидат у члени ВКП(б) з 1938. У 1938 р. – співробітник 4-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. У 1939 – заступник начальника відділку УНКВС Миколаївської області. Сержант державної безпеки (23.08.1938)

⁶⁹ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т. 4, арк.79.

⁷⁰ Черкес Тарас Тихонович (1906 – ?). Народився у с. Цибулівка Кіровоградської області. Українець. Із батраків. Освіта початкова. Член ВКП(б) з 1931 р. Начальник спецчастини хлібного тресту. У травні 1938 р. був мобілізований на роботу в НКВС, працював помічником оперуповноваженого 4-го відділу.

⁷¹ ГДА СБУ(м. Миколаїв), спр. 13025, т.4, арк. 16

⁷² Там само, арк. 17.

⁷³ Там само, арк. 21.

⁷⁴ Зельцман Григорій Семенович (1911-?). Народився у Юзовці. Єврей. Освіта середня. До 1938 р. – оперуповноважений 4-го відділу УДБ УНКВС Донецької області. З 1938 р. – оперуповноважений 4-го відділу УДБ УНКВС Миколаївської області. З 1939 р. – старший слідчий слідчої частини УНКВС Миколаївської області. 20 травня 1940 р. звільнений з НКВС. Сержант державної безпеки (22 березня 1936 р.)

⁷⁵ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т. 4, арк. 148.

⁷⁶ Там само, арк. 127–128.

пенський дав вказівку закінчити кримінальні справи на «ворогів народу» та пропустити їх через трійку до 7 листопада 1938 року⁷⁷. Крім того П. Карамішев роз'яснив, що отримав вказівки з Києва про те, що: «по-перше, робота трійки має бути закінчена в місячний термін, а не за два місяці⁷⁸, як це було вказано в наказі з Москви; по-друге, на розгляд трійки підлягають всі справи на осіб, які обвинувачуються в шпигунстві, незалежно від національності обвинуваченого, за винятком справ на інженерів та спеціалістів високої кваліфікації; по-третє, всі справи, раніш направлені для розгляду на особливому порядку в Москву, у кількості до 500 справ, будуть повернуті з Москви для їхнього розгляду на особливій трійці УНКВС»⁷⁹.

Однак наполегливість і сумлінність П. Карамішева по виконанню злочинних директив партії та уряду не врятувала його у часи так званої «беріївської відлиги». 14 січня 1939 р. він був звільнений з посади, а 4 серпня 1939 р. заарештований. Про перебіг судового процесу над П. В. Карамішевим і його поплічниками докладно написав у своїх роботах німецький дослідник Марк Юнге⁸⁰. Відзначимо, що 3 березня 1941 р. військовий трибунал військ НКВС Київського особливого військового округу за статтею 206-17 «б» Карного кодексу УРСР засудив Петра Карамішева на смерть «за проведення необґрунтованих арештів партійних і радянських працівників і спеціалістів оборонних заводів за сфальсифікованими документами, допущення викривлених методів слідства у слідчому апараті УНКВС» колишній начальник УНКВС Миколаївській області П. В. Карамішев. У вирокі по його справі відзначалося: «Внаслідок застосування викривлених і провокаційних методів слідства до арештованих... санкціонованих Карамішевим,

арештовані давали свідчення про нібито приналежність їх до контрреволюційної організації та контрреволюційну та шпигунську діяльність, яку вони нібито проводили...

Карамішев, будучи головою трійки при УНКВС по Миколаївській області у 1938 р. припускав грубі порушення революційної законності, свідомо засуджував людей на трійці за явно сфальсифікованими матеріалами, що діставалися від арештованих незаконними методами слідства, які ним заохочувалися та стимулювалися. За час роботи трійки під головуванням Карамішева засуджені такі особи високої кваліфікації як інженер, агроном, вчитель – 31 особа, а також особи, заарештовані після 1.8.1938 р. – 11 осіб, які згідно наказу НКВС СРСР від 17.9. та 21.09.1938 р. не були підсудні трійці.

Карамішевим припускалися одноосібні виправлення рішень трійки, а також засудження до вищої міри покарання. Мали місце випадки, коли справи на засуджених трійкою до різних термінів позбавлення свободи переглядалися повторно за ініціативою секретаря трійки Шейнберга⁸¹ та заступника начальника УНКВС Поясова, після чого понад 150 чоловік робітників і колгоспників були звільнені з-під варті, як такі, що були необґрунтовано заарештовані та засуджені трійкою.

Карамішев також дозволяв слідчим допитувати засуджених до вищої міри покарання. У зв'язку з цим вирокі не виконувалися своєчасно і це сприяло фальсифікації матеріалів на арештованих»⁸².

Довідки про виконання смертного вироку над П. Карамішевим в його архівно-кримінальній справі не має, але скоріш за все він був страчений навесні 1941 року. Молох репресій поглинув свого слугу...

⁷⁷ ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 13025, т. 4, арк. 86.

⁷⁸ Там само, т. 6, арк. 42.

⁷⁹ Там само, арк. 43.

⁸⁰ Юнге М. «Козлы отпущения» сопротивляются: процессы над нарушителями «социалистической законности» в Николаевской области в 1939–1941 гг. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2015. – № 2. – С. 6–90; Юнге М. «Козлы отпущения» защищаются. Процессы над нарушителями «социалистической законности» в Николаевской области, 1939–1941 гг. // Чекисты на скамье подсудимых. Сборник статей. – М.: Пробел-2000, 2017. – С. 369–476.

⁸¹ Шейнберг Самуїл (Самсон) Мойсейович (25.12.1903 – 1942(?)). Народився в Одесі. Єврей. Освіта нижча. Член ВКП(б) з 1927 р. В ЧК з 6 грудня 1920 р. До 9 жовтня 1937 р. – інспектор 9-го (спеціального) відділку УДБ УНКВС Одеської області. З 9 жовтня 1937 р. – інспектор 9-го відділку УДБ УНКВС по Миколаївській області. У січні-листопаді 1938 р. – секретар особливої трійки УНКВС Миколаївської області. З літа 1938 р. – начальник 2-го спецвідділу УНКВС Миколаївської області. 15 травня 1939 р. звільнений з НКВС. 12 червня 1942 р., будучи співробітником особливого відділу НКВС Південно-Західного фронту, пропав без відома.

⁸² ГДА СБУ (м. Миколаїв), спр. 1966, арк. 98–105.

References

1. Berezhkov V. Piterskie. Rukovoditeli organov gosbezopasnosti Sankt-Peterburga. – M.: Yauza, Eksmo, 2005. – S. 139. [In Russian].
2. Zelenin Y.E. Politotdely MTS – prodolzhenie politiki «chrezvychaishchiny» (1933–1934 gg.) // Otechestvennaia istoriya. – 1992 – № 6. Rezhym dostupu: <http://annales.info/rus/small/politmts.htm> [In Russian].
3. Zolotarov V.A. Oleksandr Uspenskyi: osoba, chas, otochennia. – Kharkiv: Folio, 2004. – 366 s. [In Ukrainian].
4. Komunistychna partiia Ukrainy: zizdy i konferentsii. – K., 1991. – S. 176–177. [In Ukrainian].
5. Masovi politychni represii na Mykolaivshchyni v 20–30-ti roky KhKh stolittia // Reabilitovani istoriiei. Mykolaivska oblast. Knyha persha. – Mykolaiv: Svitohliad, 2005. – S. 10-106. [In Ukrainian].
6. Mozokhin O.B. Pravo na represiyi: Vnesudebnye polnomochiya organov gosudarstvennoi bezopasnosti (1918 – 1953). – Zhukovskiy. M.: Kuchkovo pole, 2006. – S. 336. [In Russian].
7. Petrov N.V., Skorkin K.V. Kto rukovodil NKVD. 1934–1941. Spravochnik. – M.: Zvenia, 1999. – S. 222. [In Russian].
8. Reabylytatsiya. Polytycheskie protsessy 30–50-h godov. – M.: Politizdat, 1991. – S.124. [In Russian].
9. Tumshys M., Papchynskyi A. 1937. Bolshaia chystka. NKVD protyv ChK. – M.: Yauza, Eksmo, 2009. – S. 47. [In Russian].
10. Shapoval Yu.I., Prystaiko V.I., Zolotarov V.A. ChK-HPU-NKVD v Ukraini: osoby, fakty, dokumenty. – Kyiv: Abrys, 1997. (pp. 483). [In Ukrainian].
11. Yunhe M. «Kozly otpushcheniya» soprotivliaiutsia: protsessy nad narushyteliamy «sotsyallystycheskoj zakonnosti» v Nykolaevskoi oblasti v 1939-1941 gg. // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB. – 2015. – № 2. – S. 6-90 [In Russian].